

## ВСТУП

Коли править натовп, людина керується невіглаством. Коли править церква, людина керується забобонами. А коли править держава, людина керується страхом. Для того, щоб людина могла жити в гармонії і з розумінням, невігластво повинно бути перетвореним у мудрість, забобони – у преосвященну віру, а страх – у любов.

*Менлі П. Холл<sup>1</sup>*

В українській економіці вже два десятиліття здійснюються економічні перетворення, спрямовані на ринкову трансформацію всіх сфер господарського життя. На превеликий жаль, вони не дають очікуваних позитивних результатів. Низьким залишається рівень купівельної спроможності населення, наповнення державного бюджету не забезпечує належного соціального захисту населення, несприятливими є демографічні процеси, екологічна та криміногенна ситуації.

Основними помилками економічної та соціальної політики незалежної України на перших етапах її державотворення можна вважати: різку відмову від командно-адміністративної системи господарювання та непідготовлений перехід до відкритої ринкової економіки, неврахування особливостей функціональної структури економіки, які виявилися у високій концентрації базових галузей виробництва, військово-промислового комплексу, зорієнтованих на колишній всесоюзний ринок і країни РЕВ (Рада економічної взаємодопомоги); залежність тисяч підприємств від постачальників і споживачів, які залишилися поза межами державних кордонів; недієздатність пакета прийнятих законів, які були законами класичного ринку, що призвело до невідповідності між законодавством та реальною економічною практикою.

Потрібно також зазначити, що у перші роки незалежності держави реформи здійснювалися за західними рецептами і їх подавали під лозунгом радикального лібералізму. Народу нав'ювали думку, що ринок не потребує держави, що він сам все розставить, а держави „чим менше, тим краще”. Без контролю з боку держави здійснювали валютну та зовнішньоекономічну політику, що призвело до фінансово-кредитної, паливної та екологічної кризи і аж до загострення соціально-політичної ситуації в країні.

---

<sup>1</sup> Менлі П. Холл – американський філософ і письменник першої половини ХХ ст.

Наслідком ультраліберальних процедур стало те, що економіку нашої країни поглинув „дикий” ринок, переважна частина населення стала злидарювати, швидкими темпами відбувались процеси соціальної, технологічної та кадрової деградації, деінтелектуалізації та депопуляції. Як висловився західний політолог А. Ослунд, *„відбувся транзит технологічно розвинутої країни у середньовіччя”*, і сьогодні, наприкінці другого десятиліття незалежності, Україна на третину відстає за потенціалом навіть від деградуючої наприкінці 80-х років минулого століття Української Радянської Соціалістичної Республіки<sup>2</sup>.

Тяжким випробуванням для економіки країни виявилася світова економічна криза 2008–2009 рр. Їй передували „помаранчеві” події 2004 р.<sup>3</sup>

За багатьма ознаками економічна ситуація в Україні наприкінці 2008 р. та у 2009 р. нагадувала трагічні обставини справ в економіці Аргентини у 2001 р. або, не менш сумні, в країнах Південно-Східної Азії у 1997 р. До того ж факт неспроможності країни маскували, як оцінював ситуацію академік Пахомов, театралізованими політичними баталіями і зведенням до ступеня брехні.

На думку деяких авторів, така макроекономічна ситуація найадекватніше може бути описана як *„пастка ліквідності”* (або *„доларовий зашморг”*). У загальних ознаках – це механізм фінансово-економічного поневолення держав транснаціональною фінансовою олігархією. Його неодноразово апробовано в різних частинах світу. Крім згадуваних Аргентини і країн Південно-Східної Азії, дію „доларового зашморгу” відчували на собі і Бразилія, і Росія, і багато інших країн.

---

<sup>2</sup> Умісно тут навести одну цитату із праці *Чабанов В.Е. „Економика ХХІ века, или Третий путь развития”*: „... время Libere – это свобода, ничем не ограниченное поведение людей. В результате „у нас теперь царство полной свободы – всеобщей ни-к-чему-не-привязанности, никому-не-обязанности, ни-во-что-не-верия ...” (Ж. Бодрийяр). Понятно, что добром это не может завершиться: „Если кто погубит Россию, то это будут не коммунисты, не анархисты, а проклятые либералы” (Ф.М. Достоевский). И всё это подтверждается в полной мере. Так, если первое полугодичное правление либералов в 17-м году завершилось всё сметающей на своём пути октябрьской революцией, то второе, длящееся уже более 17 лет, привело к утрате Россией всех достижений последних 300 лет.” (Див.: *Чабанов В.Е. Экономика ХХІ века, или Третий путь развития.* – СПб.: БХВ-Петербург, 2007. – С. 21). Автор пише про ситуацію в економіці Російської Федерації, але ми не бачимо якихось помітних відмінностей від ситуації, що склалася в економіці України, особливо тепер, в умовах глобальної кризи. Саме лібералізм з його збанкрутілими засадами індивідуалізму, вільної конкуренції та вільного ринку сповідують українські „демократиреформатори” з 1991 р. незалежно від політичних кольорів. Саме завдячуючи цим „реформам”, 5 % населення пограбувало іншу частину населення України і, безумовно, має всі права і свободи, якими так любить козиряти влада.

<sup>3</sup> Виступ Президента України В. Ф. Януковича під час урочистостей з нагоди 20-річчя незалежності України у палаці „Україна”.

Принцип дії цього механізму такий. Після початку світового циклу здешевлення фінансових засобів у країну-жертву вливається колосальна сума у вигляді інвестицій і кредитів у „дешевому” доларі. Через деякий час у цих країнах відбувається різке подорожчання долара з одночасним зменшенням доходів від експорту (спричинене зниженням цін на основні товари на міжнародному ринку). Платіжний баланс країни різко погіршується, вона опиняється на межі банкрутства. У фіналі фінансової драми відбувається якась знакова подія, що провокує масове виведення іноземних інвестицій. Курс національної валюти різко падає. Починається масове банкрутство підприємств, банків та інших фінансових структур. Держава-жертва, як правило, оголошує дефолт із державних обов'язків, зростає безробіття, настає різке і масове зубожіння населення<sup>4</sup>.

А ось як характеризує вплив на Україну світової фінансової системи академік НАНУ В. Геєць: *„Експансія іноземного капіталу в країну найрізноманітнішими шляхами є результатом діяльності фінансової системи, яка склалася ще в 70-ті роки ХХ ст. і яка втратила в своїй основі так звану, в колишній термінології, „збалансованість між матеріально-речовою та вартісною структурами виробництва” або в сучасній – „відрив реальної вартості основного капіталу від його фінансового еквівалента”. У результаті цього в економіку ринули віртуальні гроші, які обслуговують, насамперед, спекулятивні операції, а також формують протягом більш як 30-річного періоду можливість задовольняти потреби в коштах на кредитування економіки за рахунок експансії фінансових інститутів високорозвинутих країн. Водночас за умов періодичної нестабільності економіки країни Україна боролася за ресурси МВФ та Світового банку, залежно від того, до якої пастки зовнішнього фінансування вона потрапляла. Прикладів цілком досить.*

*Україна, важко подолавши одну пастку 90-х років минулого століття, пов'язану із стабілізацією економіки після перехідного періоду 1994–1996 рр., уже на початку ХХІ ст. потрапила в чергову пастку світової фінансової системи, використавши позикові кошти”<sup>5</sup>.*

---

<sup>4</sup> Докл. див.: „Україну готують на сьєдение” // 2000. – №47 (439). – 21–27.11.08, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://news2000.org.ua/a/60558>).

<sup>5</sup> Геєць В. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи // Економіка України. – №2. – 2009. – С. 12.

Нижче наводимо ще одну цитату з праці „Сучасні економічні теорії”, яка характеризує західну допомогу:

„Міжнародна допомога: у ринкових умовах безкоштовного нічого не буває.

Міжнародний валютний фонд був створений західними урядами на їхні кошти і закономірним є те, що він усіляко захищає інтереси розвинутих країн Заходу<sup>6</sup>. Як широко зрозумілі, ці інтереси багато в чому збігаються з інтересами „доганяючих” країн. Заходові потрібні миролюбиві сусіди зі стабільними політичними системами і розвинутими ринками, на яких можна було б з вигодою торгувати. Є, однак, кілька проблем.

*По-перше*, інтереси розвинутих країн, країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою збігаються не завжди і не за всіма позиціями.

*По-друге*, „широке розуміння” нерідко не влаштовує політиків, які фактично контролюють діяльність Фонду і дбають про вузькі інтереси.

*По-третє*, для забезпечення ефективного функціонування МВФ потрібен значно численніший штат.

*По-четверте*, з огляду на величезний вплив Фонду на долі мільйонів людей, йому потрібні професіонали вищої кваліфікації. Однак „фахівців із реформ” західні університети не готують, а молоді доктори наук улаштовуються на роботу у Фонд нерідко лише з матеріальних вигод.

Але найголовніше полягає в тому, що МВФ відмовляється визнавати перераховані вище обставини, прагне переконати уряди, що його фахівці пропонують рішення, правильні і найвигідніші для країн-реципієнтів. Це надає відтінку двозначності переговорних позицій обох сторін. МВФ не реагував або реагував із великим запізненням на нестандартну поведінку української економіки під час реформ. Зокрема, він продовжував наполягати на рестриктивній (від лат. *restrictio* – обмеження) монетарній політиці навіть тоді, коли вона приводила не до стабілізації цін, а до зростання бартеру і неплатежів, підтримував неефективну приватизацію”<sup>7</sup>.

Відомий сучасний англійський вчений у галузі методології і економічної теорії та економічної думки Марк Блауг сказав, з цього приводу, відвертіше:

*„... наше розуміння того, як працюють реальні ринки, стало тепер чи не меншим, ніж було у Адама Сміта і Леона Вальраса... Не дивно, що ми* (М. Блауг

<sup>6</sup> Див.: **Наша довідка** (до 1 теми). 1. Бреттон-Вудська валютна система.

<sup>7</sup> Чухно А.А., Юхименко П.І., Леоненко П.М. Названий вище твір. – С. 868–869.

має на увазі західних економістів – В.Б., Г.С.) як професіональна спільнота, виявилися гірше ніж непотрібними, коли почали давати поради урядам Східної Європи, як їм переходити від командної економіки до ринкової”<sup>8</sup>.

Гострота суперечностей і масштаби диспропорцій досягли, як вже зазначалось вище, наприкінці 2008 – на початку 2009 років вкрай небезпечної межі, що дало підставу рейтинговим агенствам Фітч, Меріл Лінч і іншим оцінювати Україну як „претендента” на перше місце з небезпеки дефолту (потім Аргентина, Філіппіни, Таїланд).

*„Економічну політику України сьогодні можна без перебільшення назвати „грою у піддавки” з кризою, – пише академік НАНУ Ю. Пахомов (разом з С. Пахомовим). Ця політика стала не інструментом оздоровлення економіки, а полем боротьби політичних сил за свої кланові вузькокорисливі інтереси. ...Констатуючи це, ... можна виявити витоки теперішнього стану країни... – низька якість і еліти, і влади”<sup>9</sup>.*

Розвиваючи цю думку, ці автори відзначають, що в інших постсоціалістичних країнах, таких як Польща, Угорщина, Чехословаччина на п’єдестал перемоги піднялись достойніші люди. У цих країнах шлях до незалежності був небезпечним, а іноді навіть трагічним і тому, під час цієї боротьби, все гниле, націлене на кар’єру, комфорт і особисте збагачення, було відсіяне<sup>10</sup>.

Україна незалежною виявилась несподівано, без потрясінь і боротьби. Незалежність наче подали на тарілочці. Колишні в’язні сумління виявились малоприслужними для управління країною і швидко поступилися місцем усяким пристосуванцям, демагогам, які демонстративно поспалювали партквитки, перефарбувалися на демократів. Проблема якості влади до того ж ускладнилася несподіваним, надто швидким і невідповідним входженням країни в ринок. Особливо негативне значення мала наївна уява про можливість швидкого і буквального перенесення різноманітних форм західної ринкової економіки на нерозвинену постсоціалістичну економіку.

Економічний стан в Україні був далекий від тих ліберальних концепцій, які так наполегливо пропонують прихильники Вашингтонського консенсусу<sup>11</sup>. З

---

<sup>8</sup> *Блауг Марк. Методология экономической науки, или как экономисты объясняют.* Пер. с англ./ Науч. ред. и вступ. слово В.С. Автономова. – М.: ИП Журн. Вопросы экономики. – 2004. – № 7.

<sup>9</sup> *Пахомов Ю., Пахомов С.* Экономический кризис: украинский вариант // Общество и экономика, № 3, 2009. – С. 64.

<sup>10</sup> *Див також Пахомов Ю.М.* Система цінностей як фактор конкурентноспроможності країни у глобальному світі // Економіка ринкових відносин. – № 1. 2008. – С. 40–41.

<sup>11</sup> Див.: **Наша довідка** (до 1 теми). 2. Вашингтонський консенсус.

одного боку, рекомендоване реформування не сприймалося суспільною свідомістю, бо не розуміло глибинних історичних особливостей країни, з іншого, не було необхідних ринкових інститутів. Одномоментний розрив планової взаємопов'язаності діяльності суб'єктів господарювання за умов відсутності ринкових механізмів призвів до стихійного і хаотичного розвитку економіки. Ці проблеми в Україні й досі не пережиті, до того ж вони ускладнилися бюрократично-олігархічною міжклановою боротьбою за владу і ресурси. Ідеологія хапка, яка була закладена в ранньоукраїнській економіці, з плином часу не зникла, і ця обставина стала однією з передумов глибокої кризи, яка охопила Україну<sup>12</sup> і саме тому країна досі не вийшла на рівень 1989–1990 рр.

Додамо (на що також звертає увагу Ю. Пахомов), що стартовий ривок бідної країни до високого розвитку, відповідно, і до стійкого добробуту, реальний лише при скромній (не розкошуючій) і відповідальній еліті. Такими були в умовах повоєнної руйнації: Людвіг Ерхард (канцлер ФРН), де Голль (президент Франції), Карл Маннергейм (президент Фінляндії). Скромність і невибагливість характеризували Ден Сяопіна (голова КНР)<sup>13</sup>, Лі Куан Ю. (легендарний прем'єр Сінгапура<sup>14</sup>) та інших керівників держав, які витягали свої економіки з ями. Справі досягнення високої мети сприяла і загальна атмосфера країни. Поки народ був бідним, для багатого громадянина вважалося ганебним не тільки розкошувати, а навіть мати дорогий авто-мобіль. І те, що шведський король у важкі для населення країни роки їздив на службу велосипедом, було сигналом всім багатим поводитись скромно. Саме у такому середовищі у Швеції і був побудований знаменитий шведський соціалізм, який дав імпульс соціалізації. Саме на такий шлях, шлях побудови соціально

---

<sup>12</sup> *Пахомов Ю., Пахомов С.* Названа вище праця. – С. 65–66.

<sup>13</sup> **Ден Сяопін** (1904–1997) – політик, реформатор, натхненник соціалістичної ринкової економіки в Китаї за своє довге політичне життя займав майже всі найвищі посади в КНР, зокрема посаду генерального секретаря ЦК КПК. Ден Сяопін ніколи не займав офіційної посади керівника країни, але з кінця 1970-х до початку 1990-х років був фактичним керівником Китаю. У період, про який йдеться, Ден Сяопін був Головою Центральної Комісії радників КП Китаю і Головою Центральної військової ради КНР. Після відставки у 1989 р. з останньої посади, Ден відмовився від усіх постів і з 1992 р. назавжди зійшов з політичної арени, проте Китай і надалі переживав „еру Сяопіна”, який залишався духовним лідером країни, впливаючи на її внутрішню та зовнішню політику.

<sup>14</sup> **Вираз Ю. Пахомова.** Див.: **Пахомов Ю.М.** Система цінностей як фактор конкурентоспроможності країн у глобальному світі // Економіка ринкових відносин. – 2008. – № 1 – С. 38.

орієнтованої економіки, стали сьогодні не тільки країни Західної Європи, але і Китай, Росія та більшість країн Латинської Америки.

Побудова розвинуеного соціально-орієнтованого ринкового господарства – складний, тривалий процес, який вимагає знання світового досвіду, врахування національних, економічних, соціальних, географічних тощо особливостей розвитку держави.

Глибокий аналіз стану національної економіки, оцінка динаміки сучасних економічних процесів дає підставу для висновків про те, що в цій ситуації особливе значення повинна мати держава, керівники якої в Україні, на превеликий жаль, відсторонились від проведення стратегічних реформ, взагалі самоусунулись від виконання регулівних функцій. А світовий досвід підтверджує, що подолання кризової ситуації можливе лише через проведення системних реформ, здійснюючи державне управління економікою.

Саме завдяки посиленню державного управління економікою вийшли з кризи 1929–1933 рр. США. Рішучі дії, які запропонував президент **Франклін Делано Рузвельт** („новий курс”), не передбачали використання кредитів інших країн. У виробництво були вкладені значні кошти, які перебували без руху у комерційних банках, і через 100 днів економіка країни почала виходити з кризи.

За допомогою централізованого державного управління відроджувалася економіка Німеччини після Другої світової війни (програма **Л. Ерхарда**). Централізоване командне управління економікою застосовували для відновлення народного господарства і в інших країнах Західної Європи (наприклад, планування у Франції за часів правління **де Голля**, демократичні реформи **К. Еттли** у Великобританії), а також у Японії („зворотний курс” **Доджа–Шоупа**), Південній Кореї (загальнодержавне планування за часів президентства **Пак Чон Хі**). Під жорстким державним регулюванням відбувається реформування економіки Китаю. Прикладів достатньо.

Сьогодні Україні необхідно започаткувати новий, власний шлях розвитку з урахуванням помилок минулого, які виявили і некомпетентність влади, що, не піддаючи сумніву, приймала за основу своєї політики рекомендації західних експертів, наслідком чого стала безпрецедентна бідність більшої частини громадян, небачена поляризація населення країни за доходами, високий рівень тінізації економіки, масштабна міграція населення в пошуках роботи, руйнація сімей, демографічна катастрофа; і роз’єднаність, антагонізм політичної еліти, зайнятої винятково власним піаром, прагненням будь-що залишитись при владі, а не забезпеченням послідовної політики цілеспрямованих ринкових реформ; і

пасивність науки<sup>\*</sup>, відстороненої від розроблення власних моделей економічного розвитку, які б враховували новітні критерії конкуренто-спроможності країни, сучасні виклики світової глобалізації; і, напевно найголовніше, недовіра до влади, соціальний песимізм, невпевненість у завтрашньому дні, загальна деградація.

Реалізувати новий шлях зможуть управлінці, фахівці нової генерації – з принципово новим економічним мисленням, глибоко обізнані з сучасними світовими тенденціями і проблемами, здатні шукати розумні компроміси та формувати ефективну національну економіку<sup>15</sup>.

---

<sup>\*</sup> Зауважимо, що останні роки характеризуються зневажливим ставленням у ВНЗ до суспільних наук і особливо до економічної теорії, а це – шлях у пітьму, продовження ганебного керування під час вирішення важливих соціально-економічних проблем не теорією, що ґрунтується на знанні суспільних законів розвитку, а політичною доцільністю, яка зумовлена винятково з врахуванням інтересів олігархічної верхівки суспільства.

<sup>15</sup> Оцінюючи ситуацію в країні і дію нової влади вже в середині 2010 р., Ю. Пахомов пише: „На відміну від попередньої влади, яка керувала вручну, теперішня влада розуміє, що ручний підхід нищівний, що він не тільки не сумісний з успіхом, а і перетворює колишню країну (УРСР) масштабних звершень і високих технологій у країну технологічної руйни. ... Справа не тільки у кризі, що прокотилася країною, скільки в загальній деградації, яка продовжується вже двадцять років. Катастрофа у тому, що взірцева в радянські часи республіка, яка вражала світ високотехнологічними досягненнями, у лічені роки опинилася на межі економічної і соціальної катастрофи. ... що одною з причин катастрофи – примітивне ручне управління, що прийоми, які ганьбили країну, повинні бути замінені опорою на інституціональні механізми. ...Перенесення ж на український ґрунт закордонного досвіду інституціонального устрою економіки не буде адаптивним і навіть прийнятним.” (Ю.Н.Пахомов, *Если бы видимость и сущность совпадали, всякая наука была бы излишней* // *Еженедельник* 2000. – № 24 (514). – В 8.).